

Olle Krantz — Carl-Axel Nilsson**GENMÅLE**

Vår artikel (Scandia 1976:2) som vi nu fått svar på, diskuterade principiella problem med direkt utgångspunkt från särskilda arbeten och med en viss polemisk tillspetsning. Ett sådant förfarande har sina risker. Vi har dock haft framgång såtillvida som att vi fått svar från samtliga fyra forskare som vi behandlade. Det visar sig också att det var korrekt att föra samman just dessa forskare i ett och samma principresonemang. De framträder nämligen nu som en grupp med enhetlig vetenskapsteoretisk grundsyn.

I ett väsentligt avseende har vi dock inte haft framgång. Ingen av de "fyra" diskuterar i sina respektive svar det problem vi tog upp. Vi ställde nämligen frågan vilken relevans de speciella och formellt mycket exakta modeller som utformats inom ramen för den neoklassiska teorin har inom ekonomisk-historisk forskning. Vad slags resultat får man när dessa kalkylmodeller tillämpas empiriskt? Ökar resultaten egentligen vår kunskap om den historiska förändringsprocessen?

De av oss valda arbetena behandlades enbart utifrån den ovan angivna synvinkeln och enbart i de delar som hade relevans för vårt problem. Detta har de "fyra" inte velat acceptera. I sina svar försvarar de sig något irriterat mot att vi enligt deras uppfattning inte gjort deras vetenskapliga insatser och diskussioner full rättvisa. Vidare diskuterar de som om vår artikel hade haft ett annat syfte och innehåll än den faktiskt hade. Carl-Axel Olsson talar typiskt nog om vår "obenägenhet" att redovisa vår egen "forskningsstrategi". Hur han nu kan veta något om vår eventuella obenägenhet för detta. Birgitta Odén är på samma linje som CAO och talar om för oss hur vi borde ha lagt upp vårt resonemang. Även om vi alltså fått tämligen irrelevanta svar, vill vi ändå ge en kort kommentar till vart och ett av dem, innan vi tar upp en diskussion om det vetenskapsteoretiska inlägg, som hela gruppen de "fyra" utan reservationer ställer sig bakom.

1

Bo Gustafssons svar på vår kritik av hans uppskattning av Cobb-Douglas-funktionen som ett väl användbart instrument — om också med vissa brister — för

ekonomisk-historisk forskning, tillför inte diskussionen något nytt. Han uppträder ännu mera som kämpe på barrikaderna till försvar för användningen av neoklassiska modeller än i den artikel vi behandlade. Inte heller nu ser BG t.ex. några mätproblem; inte ens den allmänt erkända svårigheten att mäta kapital. Uppenbart förvånad skriver han dessutom: "Krantz och Nilsson tycks däremot se den neoklassiska produktionsfunktionen som något skumt *i sig* (BG:s kurs.)". Ja, varför skulle vi inte se det så, när vi ju inte resonerar om något annat än dess empiriska tillämpning i ekonomisk-historisk forskning. F.ö. är väl produktionsfunktionen inte helt oomstridd bland de ekonomiska teoretikerna heller?

Och snälla *Birgitta Odén*, vi har inte gjort några generaliseringar om Dina åsikter om historisk forskning. Vi har endast behandlat vissa speciella avsnitt i en speciell artikel om emigrationsmodeller och historisk forskning. Därmed kunde vi renodla en ståndpunkt möjlig att placera bredvid likartade ståndpunkter hos de övriga forskarna. Det är alltså fullt möjligt att BO inte helt känner igen sig själv i vår artikel. Ta t.ex. jämförelsen med Gunnar Fridlitzius. Det är ingen poäng mot oss att BO inte uppfattar "fundamentala skillnader" mellan Fridlitzius och sig själv. Vi menar bara att i så fall borde BO ha markerat ett metodiskt avståndstagande från exempelvis Wilkinson. Empiriskt-metodiskt föreligger utan tvivel en mycket markant skillnad mellan denne och Fridlitzius.¹

BO ironiserar också över att vi visar det för 1960-talsdebatten typiska men nu övergivna — det är snabba ryck i metodutvecklingen! — intresset för "olika vetenskapsgrenars specifika uppgifter". Hon pläderar för tvärvetenskapligt samarbete, där den teoretiska basen är ett av de centrala problemen. Vad är i så fall historikerns roll i detta samarbete? Har han inte något specifikt metodbidrag alls att ge till tvärvetenskapen?

I ännu högre grad än BO är *Rolf Ohlsson* irriterad. Han tycker att vi "förvanskar och förvränger" innehållet i hans avhandling och vill med sitt inlägg göra "vissa tillrättalägganden". Det blir dock snart klart att RO inte vill acceptera att en läsare kan ha ett friare förhållande till RO:s texter än han själv hade som författare. Men läsarens infallsvinkel kan väl ändå vara annorlunda liksom även själva textinterpretationen?²

Vi har blivit helt på det klara med att vi är djupt okunniga och att det är mycket fullt att utifrån en sådan position av total okunnighet ifrågasätta RO:s

¹ Vad är det för mening i att påstå att vi anser neoklassisk teori som något *a priori* dubiöst? Vi skriver faktiskt (s. 282): "Den ekonomiska teorin kan i sin allmänna utformning mycket väl uppfattas som en relevant approximation av ett ekonomiskt system och ett sätt att fungera — även av en ekonomisk-historiker." — Vi kan heller inte förstå att vi som BO tycker borde ha behandlat Sune Åkermans kritik av neoklassisk teori. Hans alternativa teori arbetar med sociala och psykologiska faktorer, medan vi inte ser någon anledning att avlägsna oss från de ekonomiska sammanhangen.

² Vi kan som läsare t.ex. inte finna att det som enligt RO så "klart" framgår av appendix B verkligen gör det. Vi kan som läsare heller inte finna att vi inte har rätt att tolka en formule-

metodiska överlägsenhet. Det är, som RO skriver, ingenting annat än ”absurt och illvilligt”!

Nästan hela RO:s inlägg handlar om de dryga två sidor i vår Scandia-artikel, vilka tar upp anknytningen i RO:s analys till de teoretiska modellerna och hypoteserna, huvudsakligen i avhandlingens delar II och III. Vi valde ett antal förklaringar hos RO och använde dem som exempel på de tre *typer* av förklaringar vi identifierar hos RO. I sin replik går RO in i en för det problem vi formulerade högst irrelevant sakk Diskussion om enbart de valda exemplen. Han kan inte frigöra sig från sin egen framställning, som han tycker vi ”förvanskar och förvränger”. Vårt påpekande att med hans metod ”placeras analysen aldrig in i ett övergripande teoretiskt sammanhang” diskuterar RO inte alls.

Det sammanfattande påståendet vi gör om RO:s del I får också stå helt oemot sagt. Vi skrev att RO:s huvudsakliga resultat blev ”slutsatsen att Malmös ekonomi och arbetskraftsrekryteringen dit i fråga om funktionssätt inte avviker från det ekonomiska systemet i stort”. Vi ifrågasatte det intressanta i detta resultat men det föranleder ingen reaktion från RO.³

Av de ”fyra” intar *Carl-Axel Olsson* den mest vänligt överseende attityden mot oss. Han är liksom BO hygglig nog att tala om för oss vad vi borde ha skrivit och vad vi borde ha kritiserat. Vi håller gärna med honom i påpekandet att hans avhandling i de delar vi inte behandlade är full av teorikritik. Men det ändrar ju inte det minsta vår kritik. Tvärtom skulle den ju snarast ha förstärkts om vi hade utvidgat vår diskussion till att gälla hela CAO:s avhandling.

CAO framställer nu resultaten av de empiriska undersökningarna i sin avhandling som skröpliga och som ”belägg för de begränsningar som vidlåder produktionsteorin när den appliceras på jordbruksproduktionen”. Det är bara synd att han inte lade sådana aspekter på resultaten även i själva avhandlingen. Där framstår resultaten som invändningsfria och säkerställda utfall av en empirisk skattning. CAO skriver t.ex. i avhandlingen uttryckligen, att det i svenskt jordbruk under den behandlade perioden förelåg ett icke-optimalt resursutnyttjande. Mot denna bakgrund kan vi bara uppfatta CAO:s replik som ointressant.

2

I den inledande delen av repliken från de ”fyra” ger Bo Gustafsson några synpunkter av vetenskapsteoretisk art. Han betecknar vår metodiska grundsyn som

---

ring om en paradox av RO i avhandlingen som att det är han som gör en viss bedömning. — Förvisso är vi inte felfria: en formulering på s. 270 i vår artikel ”av i stort sett samma typ” borde ha nyanserats bättre.

³ RO borde för övrigt ha läst vår artikel s. 271, tredje stycket, en gång till, inklusive placeringen av citationstecken. Han polemiserar nämligen mot något annat än vad som står där.

vag eller vagt uttryckt och menar sig ha svårigheter att fixera den. Icke desto mindre kan han uttala sig om *de vetenskapsteoretiska skillnaderna* mellan oss och de "fyra"; de tre övriga förklarar uttryckligen att de instämmer i BG:s synpunkter.

Enigheten i detta avseende är naturligtvis som framgått intressant för oss. Vi behandlade visserligen kvartetten under en och samma rubrik, men vi hade ändå uppfattningen att vissa åsiktsskillnader existerade mellan dem i vetenskapligt hänseende. Vi har alltså först nu fått klart för oss det perfekta i vår sammankoppling.

BG:s vetenskapsteoretiska inlägg består av två huvudavdelningar. I den första polemiserar han mot vissa åsikter som han anser att vi har. Den andra behandlar mera allmänt forskningsprocessen som han uppfattar den, och denna avdelning är i sin tur uppdelad i tre underavdelningar, en verbal, en matematisk och en grafisk.

Den första huvudavdelningen är visserligen kort men samtidigt innehållsrik eftersom BG där formulerar en programförklaring åt oss. Detta ger honom möjlighet till polemik och avfärdande. Nu är emellertid denna programförklaring åtminstone delvis sådan att vi inte kan ställa oss bakom den. Detta kan exemplifieras med de båda sista punkterna (5 och 6) i programförklaringen. Vi ifrågasätter i vår artikel relevansen i ekonomisk-historiska sammanhang av förklaringar på grundval av neoklassisk teori, dvs. uttrycker en åsikt att förklaringsvärdet ofta inte är särskilt stort. Detta blir i BG:s replik en uppfattning att det *inte alls* är fråga om förklaringar.

Låt oss så gå över till BG:s kommentarer till den metodiska grundsyn han anser att vi har. Då kan först konstateras att nog förefaller "vår" punkt 1 betydligt klarare än hans, något som torde framgå av det följande.

BG:s påstående i hans punkt 2, att verkligheten är outtömlig instämmer vi gärna i. Faktiskt måste man redan på grund av detta förhållande använda teori för att få hjälp i strävan att nå fram till generella utsagor och för att "garantera resultatens relevans". Och när nu verkligheten är outtömlig, vilka fakta eller faktiska förändringar är det BG talar om i t.ex. punkterna 1 och 3? Finns de fixa och färdiga för användning av forskaren oberoende av hans teoretiska uppfattning? I detta sammanhang kan det vara lämpligt att citera vad en av oss tillsammans med Lennart Jörberg formulerat: "Redan att ställa en fråga förutsätter väl någon form av teori — dvs. /.../ någon uppfattning om 'verkligheten'? Detta leder då rimligen till att urvalet av fakta, insamlingens omfattning, metoden för bearbetningen bestämmas mera av sättet att fråga än av materialet självt."⁴

⁴ Jörberg, L./Nilsson, C.-A., Verklighetens underbara värld eller Hade kanske Saturday Review rätt i HT 1971, s. 312.

I BG:s punkt 4 når hans entusiasm för neoklassisk teori oanade höjder. Men anser verkligen samtliga tre övriga i kvartetten att de där givna definitionerna är helt lyckade?

Så har BG (hans punkt 5) hängt upp sig på frågan: har rationella (eller andra) val med resultatens innebörd (eller med förklaring) att göra? Att den neoklassiska teorin grundas på rationalitet eller rationellt handlande får väl ändå BG hålla med om? Antag — kraftigt förenklat — att i en viss historisk situation väljer en kategori individer på ett visst sätt men en annan kategori på ett annat. Antag vidare att vi skall göra en undersökning härav och som utgångspunkt väljer någon modell från den neoklassiska teorin. Då kommer endast en av kategorierna att bli föremål för undersökning, nämligen den som innefattar de individer vilka gjort rationella val enligt den valda modellens förutsättningar. Men för en historiker borde rimligen båda kategorierna vara intressanta att studera åtminstone i så måtto att sammansättningen av grupperna klarläggs och skillnaderna mellan dem följaktligen kan preciseras. Genom en sådan undersökning — dvs. utan hypotesprövning — bör man också få en uppfattning om orsakerna till att valen blev olika. En komplikation införes givetvis om man kontrafaktiskt ställer frågan om i den givna historiska situationen andra val skulle ha kunnat göras. Hade då inte också de kunnat ”förklaras” på samma sätt från teorins utgångspunkter, dvs. framstått som rationella?⁵

Den andra huvudavdelningen i BG:s vetenskapsteoretiska replik tar upp forskningsprocessen sådan BG (och därmed de tre övriga) vill se den. Forskningsprocessen börjar enligt detta synsätt med problemformuleringen vilken följs av ”beskrivningen av problemet” (i den distinktion som BG gör här kan finnas ”något djupsinnigt förborgat som är otillgängligt” för oss). På grundval därav formuleras vissa hypoteser, vilka testas ”mot de faktiskt observerade förändringarna”. Så konstateras vilka hypoteser som bäst beskriver och förklarar förändringarna. BG konkluderar att detta inte är konstigt och här kan vi helt instämma med honom, inte minst eftersom det är fråga om en ytterligt allmänt hållen beskrivning. Men vi tycker det är konstigt om detta skulle vara hela forskningsprocessen i en specifik disciplin (något som det dock enligt Odén är föråldrat att tala om) eller i ett specifikt sammanhang.

En fundamental fråga måste ställas efter BG:s resonemang om forskningsprocessen, en fråga som kanske mest bidrog till att vi tog upp problemet om modeller från ekonomisk teori i ekonomisk-historisk forskning, alltså forskning om långsiktiga historiska förändringar: Varifrån i ”verkligheten”, som är ”outtömlig” hämtas ”de faktiska förändringarna” eller ”fakta”? Mera allmänt: de fakta

⁵ För ett likartat resonemang, se Nilsson, C.-A., Järn och stål svensk ekonomi 1885—1912, Lund 1972, s. 33 f.

med vilka "resultaten överensstämmer /.../ eller inte" kan väl inte väljas eller konstrueras hur som helst?

Att denna fråga i lika hög grad kan riktas till Birgitta Odén visas av hennes påstående (s. 97 f) att vi borde ha visat att en viss neoklassisk modell inte är fruktbar för att lösa ett visst "delproblem som har formulerats utifrån statistiskt beskrivna iakttagelser". Var kommer dessa iakttagelser ifrån och i förhållande till vad skall man bedöma deras relevans? Vad gör därmed just det aktuella delproblemet värt att studera?

I avslutningen (som troligen också alla fyra instämmer i) finns ytterligare ett exempel. Där påstås att ett "kritiskt angrepp" på t.ex. en neoklassisk modell måste "gå ut på att med hjälp av empiriska data konkret påvisa dess svagheter i relation till det aktuella problemet". Detta är en fråga som synpunkt intressant formulering och skulle kunna föranleda en mängd reflexioner. Men låt oss inskränka dessa till två: vi har inte angripit modellerna i sig utan endast deras användning som utgångspunkter för ekonomisk-historiska undersökningar, och ånyo: vilka empiriska data är det fråga om? Vilka som helst? Vi kan inte finna att i repliken någon har påvisat att de neoklassiska modellerna i ekonomisk-historiska sammanhang kan bilda utgångspunkt för ett svar på dessa frågor.

Uppfattningen om "fakta" och "faktiska förändringar" som helt problemfria att finna eller konstruera och utan något som helst samband med sättet att ställa frågor och problem framgår kanske klarast i BG:s matematiska underavdelning. Där har han ett exempel i vilket han söker "en lag" som beskriver produktionens utveckling i ett land, och han laborerar sedan med ett antal ekvationer. Men vad denna produktionsutveckling skall relateras till framgår inte och inte heller att det föreligger mätproblem, som man måste ta ställning till redan i det — av BG negligerade — teoretiska sammanhang som borde utgöra grundvalen för undersökningen.

Låt oss med BG anta att för år 1 är produktionen 3. Låt oss även anta det i sig mycket osannolika att endast ett värde, 9, erhålles för år 2, oavsett hur vi mäter. Men vi kan rimligen inte sträcka oss så långt i våra antaganden att vi skulle erhålla ett och endast ett värde för år 3. Vi kan i stället mycket väl föreställa oss att värdet kan bli såväl 27, 15, 18 som 19. Därmed kan man inte uttala sig om riktigheten i någon av BG:s fem hypoteser. Det hela är helt enkelt en fråga om hur man mäter, alltså vilken "verklighet" man undersöker, och om detta får vi ingenting veta i BG:s exempel.

Det sätt på vilket mätningen sker eller observationer tas fram måste alltså vara avhängigt av den teoretiska uppfattning om samhälleliga sammanhang som man utgår ifrån. Först härigenom kan begreppslig stadga och systematik i analysen uppnås och någon garanti för resultatens relevans erhållas. Man har alltså att ta ställning till och försöka komma till rätta med validitetsproblemet, som, för att citera vår egen artikel, innebär att man måste "åstadkomma mått som är kon-

gruenta med de använda begreppen, och i tid och rum specificerade till det valda undersökningsobjektet” (s. 282).⁶ Att nå överensstämmelse mellan använda data och de begrepp, som inryms i den teoretiska uppfattningen om de övergripande sammanhangen torde i själva verket kunna betecknas som ett av historievetenskapens mest fundamentala metodproblem*.

⁶ Jfr även *Jörberg/Nilsson*, a.a., s. 312.

* Vi hade vid utformningen av detta genmäle inte tillgång till BG:s figur (s. 93). Den grafiska underavdelningen innehåller dock inget nytt — utöver illustrationstekniken — i förhållande till det övriga.